

Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Укр. енциклопедія, 1994. - 464 с.
Gärdenfors U., Hilton-Taylor C., Mace G., Rodriguez J.P. The application of IUCN Red List Criteria at regional levels. Conservation Biology. 2001. - Vol. 15. - P. 1206-1212.
IUCN Red List Categories and Criteria: Version 3.1 / IUCN Species

Survival Commission. Gland, Cambridge: IUCN, 2001. - 30 p.
Guidelines for Application of IUCN Red List Criteria at Regional Levels: Version 3.0. / IUCN Species Survival Commission. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK, 2003. 26 p.
Polska czerwona księga zwierząt. Warszawa: Państwowe Wyd. Rolnicze i Leśne, 1992. 352 s.

СЛОВЕСНИЙ ТУМАН НАД ШАЦЬКИМ ПООЗЕР'ЯМ

М.В. Химин

Національний природний парк "Прип'ять-Стохід"

Рецензія на:

Шацьке поозер'я: характеристика абіотичних і біотичних компонентів екосистем / За ред. Й.В. Царика. Львів: Євросвіт, 2008. 216 с.

Питання, викладені у цьому виданні (на с. 216 воно назване науковим виданням і монографією), надзвичайно актуальні і мають важливе значення для розвитку досліджень у Шацькому поозер'ї або Шацькому національному природному парку (далі – ШНПП). З огляду на важливість застосування нових підходів у вивченні природних комплексів, зокрема установ природно-заповідного фонду, мета рецензії полягає у необхідності вдосконалення, збалансування і узагальнення викладення інформації у майбутніх виданнях. Зважитися на рецензію було непросто, бо більшість авторів знаю особисто і маю з ними добрі стосунки, проте, виявлені недоліки, а надто плагіат, змусили взятися за це. Рецензуванням майже не виділялися орфографічні та технічні помилки, непоодинокі помилки у побудові речень, русизми (анотація на с. 2 краще написана англійською мовою).

Загалом, у виданні є кілька суттєвих недоліків та грубих непорозумінь.

1) Відсутність чітких меж досліджуваної території Шацького поозер'я у текстовій частині та картографічного матеріалу (в преамбулі видання сказано про "...територію ШНПП та суміжні території"; у більшості ж розділів вказується лише територія ШНПП) створює проблему з визначенням реальної території досліджень та неоднорідності викладення матеріалу за територіальними ознаками; до того ж, цілому ряді розділів та висновках авторами у деяких випадках некоректно подається інформація та робляться висновки, які логічно повинні стосуватися лише досліджуваної території, але у деяких випадках вони відносяться до Західного Полісся, Полісся загалом, або й інших регіонів України. Можливо, окремі автори вважають їх "суміжними територіями"?

2) Невизначеність – в межах одного розділу, підрозділу та навіть одного речення – у назві західної частини Українського Полісся: "Західне Полісся", "Волинське Полісся", "Західноукраїнське Полісся".

3) Відсутність структуризації видання у відповідності до його назви (наприклад, доцільно було виділити такі основні розділи: вступ, абіотичні компоненти з виділенням підрозділів, біотичні компоненти з виділенням підрозділів, висновки) та класифікації екосистем досліджуваної території.

4) Відсутність розділу (підрозділу) про дуже важливий біотичний компонент – флору, яка з невідомих причин не аналізується (видовий склад, таксономічне багатство, раритетна компонента тощо), хоча такі дані наводяться у всіх Літописах природи ШНПП, а характеристика рослинності наводиться у підрозділі "1.3. Ґрунти і рослинність" і подається у довільній, і аж ніяк не в науковій, формі, без класифікації рослинності, та ще й із помилками.

5) Відсутність узгодженості між авторами щодо наукових назв біологічних видів; лише у номенклатурі савців вказані їх скорочені повні наукові назви – тобто після наукової біномної назви виду прізвища авторів, які описали вид (без зазначення року опису, або загальноновживані скорочення їх прізвищ), у інших розділах і підрозділах – неповні наукові назви – тобто лише біномні наукові назви виду, а інколи – лише українські назви виду або роду без латинських, що неприпустиме у наукових виданнях.

6) Латинські назви після українських назв, для одного і того ж виду тварин або рослин, дублюються на різних сторінках, і навіть на одній сторінці (наприклад: *тетерук* – на с. 177, абзац 1, рядок 9, останній абзац, 5 рядок; с. 178, абзац 1, рядок 3, абзац 2, рядок 3, тощо).

7) Список літератури поданий некоректно (відсутність алфавітного переліку вказує на небажання авторів систематизувати усю літературу), як наслідок утруднення користування ним, навіть серед авторів, про що свідчить, зокрема, дублювання окремих літературних джерел, які до того, ще й подаються у різній інтерпретації (№ 204, с. 213 і № 222, с. 214), посилення на номери літературних джерел, які не мають нічого спільного з тематикою, або навіть на такі, що вийшли друком задовго до появи питань, які аналізуються, як і до появи міжнародних конвенцій тощо (див. нижче); допущено помилки в наведенні літературних джерел (наприклад, написано "Природа Волинської області. – К., – 1975. – 135 с.", в той час як правильно – Природа Волинської області / Під ред. Геренчука К.І. – Львів: Вид-во видавничого об'єднання "Вища школа" при ЛДУ, 1975. – 146 с.).

8) У списку літератури відсутнє посилення на Літописи природи ШНПП (всього за час функціонування ШНПП випущено 20 томів (Літописи..., 1988–2009), мож-

ливо, у них відсутня інформація, необхідна для цього видання, або вона проігнорована?), хоча серед авторів видання є директор ШНПП і співробітники наукового відділу ШНПП.

9) Розбіжність статистичних та інших даних, зокрема щодо:

а) максимальних і мінімальних абсолютних висот: на с. 7 автори пишуть: "...Максимальна абсолютна відмітка – 214 м у районі с. Головне, мінімальна – 153 м у долині р. Прип'ять..." (153 м на р. Прип'ять знаходиться нижче смт. Ратне; Головне не село, а селище міського типу), а на с. 31 – "Абсолютні висоти коливаються у межах 160,7–182,6 м..." і на с. 37 – "Найвище у рельєфі Ростанське пасмо – 189,4 м...";

б) кількості озер: на с. 8 написано "...у гідрографії району важливе місце посідають озера різного генезису і положення у рельєфі. Їх є понад тридцять...", а на с. 41 – "Характерна особливість території – наявність великої кількості озер (близько 50)..." і на с. 186 пишеться: "Тут є 23 цікаві ... озера, що належать до Західнобузького озernого району, який охоплює понад 80 озер...". З останнього наведеного речення випливає логічне запитання: а що, решта озер – нецікаві?;

в) площі та середніх глибин оз. Світязь: на с. 8 пишеться: "Найбільше озеро в цьому районі – Світязь. Площа озера – 24,2 км², максимальна глибина – 58,4 м, середня – 7 м", а на с. 192 у таблиці 6.1 його площа – "2621,0 га", максимальна глибина – "58,4 м", середня глибина – "6,9 м";

г) матеріалу про дослідження "донних осадів": у підрозділі "1.4. Геологічна будова", на с. 22 сказано: "Донні осади ми ґрунтовно вивчали за межами Шацького поозер'я...", але... у розділі "3. Мінералого-геохімічна характеристика сучасних відкладів Шацьких озер", на с. 47–78 виділено і описано різновиди донних осадів, проаналізовано вміст сапропелів тощо.

У межах компетенції детальніше проаналізовано розділи "5. Фауністичне різноманіття природних та урбанізованих екосистем (І.М. Горбань, Л.І. Горбань, О.В. Гловачов, І.В. Дикий, В.В. Леснік, О.М. Савицька, М.А. Сенік, Є.С. Сребродольська, Й.В. Царик, І.В. Шидловський, І.П. Яворський, В.І. Матейчик)", "6. Вплив антропогенних чинників на біологічне різноманіття (І.М. Горбань, Л.І. Горбань, П.Т. Яценко)", "Висновки".

Нижче наведено зауваження по розділах.

Зауваження до розділу "5. Фауністичне різноманіття природних та урбанізованих екосистем" є ключовим. Як зрозуміти структуру підрозділів розділу 5? В останньому реченні в преамбулі (преамбула – запозичене і речення і абзацу зі статті І.М. Горбаня (2002), але посилання на неї відсутнє) цього розділу зазначено наступне: "Розглянемо склад деяких зооценозів". Тому логічно було б підрозділ 5.1., а не підрозділ 5.2. (у виданні він має назву – "Зоопланктон водойм Шацьких озер") назвати "Зооценози Шацького поозер'я", в якому доцільно було б виділити структуру зооценозів для усіх груп тварин, якщо автори мали таку мету, хоча, виходячи з назви розділу, мали б виділити хоча б основні екосистеми. Натомість, підпункти 5.1 та 5.2. стосуються одного і того ж – зоопланктону. І далі, відповідно, повна незро-

зумілість! – уся подальша структуризація підрозділів ("5.2.1. Гідробіонти, 5.2.2. Нематоди, 5.2.3. Молюски, 5.2.4. Комахи. Бабки, 5.2.5. Риби, 5.2.6. Земноводні, 5.2.7. Плазуни, 5.2.8. Птахи, 5.2.9. Ссавці") вказує на те, що вони є складовими підрозділу 5.2., тобто – зоопланктону.

Підрозділ "5.2.5. Риби". У ньому с. 140 вказується наступне: "...В окремих озерах більш або менш успішно інтродукували американського сомика, кілька видів сигових риб, буфало, судака; культивували білого й строкатого товстолобиків...", проте у таблиці 5.4 виділені вище види не подаються. У цій же таблиці в стовпці "види" вказуються гібриди за видовим порядковим номером (№ 31, № 32). Складається враження про наявність 32 видів риб, хоча на с. 141 вказується на "...30 видів та дві гібридні морфи" для Шацьких озер. Загалом, цей підрозділ за незначними змінами ідентичний опублікованій раніше статті, у якій, проте, вказується 31 вид риб та 2 гібридні морфи (Царик та ін., 2004). За іншими даними, тут зареєстровано 32 види кісткових риб (Химин, Химин, 2009).

Підрозділ "5.2.6. Земноводні". З єдиного абзацу стає зрозумілим, що на території Західного Полісся поширені 12 видів земноводних, описовий перелік яких тут наводиться. Достовірно для досліджуваної території ("...на берегах оз. Світязь...") вказується лише один вид – ропуха очеретяна. Можливо, Західне Полісся ототожнюється авторами із досліджуваною територією, або про це має здогадатися читач? Цей розділ ідентичний, за винятком латинських назв видів, взятих у дужки, відповідному підрозділу в опублікованій раніше статті (Царик..., 2004). За наявними літературними джерелами (Писанець, 2007; Химин, 2007 б, Химин, Химин, 2009), на території ШНПП і відповідно Західного Полісся – присутній ще один вид – жаба їстівна *Pelophylax (Rana) esculentus* (Linnaeus, 1758).

Підрозділ "5.2.7. Плазуни". З єдиного абзацу стає зрозумілим, що на території Західного Полісся поширені 7 видів плазунів, описовий перелік яких тут наводиться. Достовірно для досліджуваної території вказується лише один вид – мідянка ("В Шацькому національному парку цей вид рестрували в рекреаційних зонах..."). Знову... можливо, Західне Полісся авторами ототожнюється із досліджуваною територією... Цей розділ ідентичний, за незначним винятком, відповідному підрозділу опублікованої раніше статті (Царик та ін., 2004).

Підрозділ "5.2.8. Птахи". Тут є посилання на літературне джерело, яке стосується не птахів, а ссавців (це – Татаринів, 1956). Посилання на джерело, яке стосується території заходу України та окремих областей, зокрема і Волинської, і жодним словом не згадується ШНПП або Шацьке поозер'я, більше того, там не йдеться про коливання чисельності, а про удосконалення методів обліків лелек білих (*Ciconia ciconia*) шляхом анкетування. А також джерело, у якому про ШНПП є лише одна згадка – зазначені дві дати весняного прильоту лелек чорних (*Ciconia nigra*) (Горбань, 1992). Джерело, яке стосується не орлана-білохвоста, а куликів (Горбань, 1990 а).

На с. 145 вказано, що "Орлан-білохвіст *Haliaeetus albicilla* в досліджуваному регіоні у минулому був до-

суть поширеним гніздовим та зимуючим видом [170]”. Проте, за аналізом сучасних літературних джерел (Гаврилюк, 2004), у минулому – у 1925–1950 рр. і 1960-х рр. на території Західного Полісся гніздилося 2 пари, а на сучасній території ШНПП – 1 пара, а у 1988–2000 рр. – 2 пари, і 3 (1 на території ШНПП) місця імовірного гніздування цього виду. То що, кілька гніздових пар протягом майже століття – це “...у минулому був досить поширеним гніздовим та зимуючим видом...”?

Весь початок підрозділу 5.2.8. із с. 144 по кінець першого абзацу на с. 152 повністю із таблицею та даними у ній, за виключенням окремих слів у тексті, ідентичний раніше опублікованій статті (Горбань, 2002), починаючи з третього абзацу на с. 129 і закінчуючи першим абзацом на с. 134 цієї статті. При цьому посилання на цю статтю у тексті відсутнє, немає її і у списку літератури цього видання.

На с. 152–154 та с. 155–158 виділено підзаголовки “Характеристика видимої весняної міграції птахів в околицях Шацького біолого-географічного стаціонару” та “Характеристика міграції фонових видів птахів”, за невеликими окремими виключеннями та за відсутністю таблиці і графіків – плагіат на опубліковану статтю (Шкаран, 2005). Причому, тут ще й допущені помилки при списуванні, і на с. 158 можна довідатися про такі “нові” для українських наукових назв види птахів, як “шиконіска” (латинська назва стосується широконоски) та “мартин жовтоногий” (латинська назва стосується мартина чорнокрилого). Посилання на цю статтю та авторство відсутнє, немає її також і в списку літератури цього видання (після усної критики автора цієї рецензії на залишку тиражу на с. 216 в кінці переліку авторів ручкою дописане прізвище – Шкаран В.І.). Незрозумілим є використання стисаного детального опису весняної погоди за кілька років, як і доцільність аналізу весняної міграції. А чому тоді у виданні не наводяться детальні матеріали про осінню міграцію птахів, або про гніздовий і зимовий період та погоду цих сезонів?

Цікаво і який внесок у розвиток науки зроблений орнітологами Львівського національного університету ім. І. Франка та наукового відділу ШНПП за останні роки, бо для розділу 5.2.8. використано (майже повністю скопійовано) матеріали власних попередніх досліджень, причому опублікованих раніше, а також плагіат з матеріалів, які також опубліковані? Якщо ж протягом останніх років авторами були напрацьовані матеріали, то чому вони не знайшли відображення у виданні? А можливо, їх просто не має?

У розділі 5.2.8. відсутні загальна кількість видів птахів, які постійно або тимчасово перебувають на досліджуваній території, статус їх перебування, видовий розподіл та узагальнення у розрізі екосистем. Більшість цих питань, в тому числі і стосовно території Шацького національного природного парку, опубліковано, і за винятком останньої статті, ними могли б скористатися автори (Химин, 2007а, 2007б; Химин, Химин, 2009).

Підрозділ “5.2.9. Ссавці”. У ньому посилання на літературні джерела змішане, частина – у квадратних дужках з вказівкою у них номеру зі списку літератури, частина – у круглих дужках з вказівкою у них прізвища

автора і року публікації. Посилання на цих сторінках на А.-Т.В. Башту (Башта, 2004) відсутнє у списку літератури видання.

На с. 169 написано: “...Сучасний список кажанів Шацького національного природного парку охоплює 13 видів...”. Проте, за найновішими літературними джерелами (Башта, 2007), їх не 13, а 15 видів.

Розділ “6. Вплив антропогенних чинників на біологічне різноманіття”. На с. 176 в передостанній речення єдино абзацу сказано: “...Ми намагалися провести спеціальну інвентаризацію флори та фауни й визначити найперспективніші ділянки придатні для збереження цінних природних популяцій рідкісних і зникаючих видів...”. Але, враховуючи слово “намагалися”, складається враження, що не провели, тим більше, що після цього речення йде набір загальних фраз – “В Україні водно-болотні угіддя дають (невже дають?), а у Шацькому поозер’ї, ні? – М.Х.) найбільше різноманіття рідкісних і зникаючих видів птахів, що занесені до національної Червоної книги України. Тому ці екосистеми потрібно ввести в склад еталонних природоохоронних ділянок (але таких природоохоронних категорій чинним законодавством не передбачено – М.Х.)...Необхідно організувати спеціальний екологічний моніторинг торфових боліт...”.

На с. 179 сказано: “...Сучасну кількість орябка по всій українській частині долини Прип’яті з урахуванням ШНПП можна оцінити не більше ніж 10–20 пар.” Такі висновки – науковий авантюризм, і вони суперечать нашим дослідженням. Так, зокрема, лише протягом 1 весняного дня 2008 р. на території національного природного парку “Прип’ять-Стохід” (Любешівський район Волинської області) на маршруті протяжністю кілька кілометрів, в межах долини р. Прип’ять, було обліковано 6 пар орябка. У попередні роки ми неодноразово облікували орябка у всіх досліджуваних адміністративних районах в межах Західного Полісся, в тому числі і знаходили його гнізда.

Повний безлад і з посиланнями на літературні джерела. Так, на с. 177 є посилання на літературне джерело [198...], яке стосується не птахів, а кажанів (Srebrodolska, Дуку, 2000) (хоча, можливо, автори кажанів ототожнюють з птахами?). На с. 179 посилання на джерела [191, 201] (Воинственский..., 1981), які стосуються Українського Полісся та Європи загалом, а останнє з них стосується лише глобально вразливих видів птахів, якими не є ті, про які йдеться? На с. 180 посилання на Червону книгу України вказане за № 164, але це літературне джерело є під № 165.

Підрозділ 6.1. Перспективи збереження біологічного різноманіття. На с. 180 вказується перелік мігрантів, “...видів, занесених до Червоної книги України..., які мають високий природоохоронний статус у Європі та є під охороною міжнародних Боннської та Бернської конвенцій...”. Але деякі з цих видів птахів мають також й інші міжнародні охоронні статуси, зокрема, занесені до Європейського Червоного списку, Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи, інших міжнародних конвенцій та угод тощо, але у виданні такі дані відсутні.

На с. 181–182 ні для земноводних, ні для плазунів, ні для ссавців не має жодного натяку на міжнародні охоронні статуси, хоча для птахів така інформація подається.

На с. 181 є посилання на літературне джерело [190], але воно стосується території Львівської області і не має жодного відношення до території ШНПП щодо даних про “...чисельність гадюки звичайної *Vipera berus*...” (Горбань, 1999).

На с. 181 автори пишуть: “...Дев’ять видів ми пропонуємо занести до нового видання Червоної книги України. У лелеки чорного *Ciconia nigra* наприкінці 1980-х років простежувалася стабілізація і незначне локальне збільшення чисельності, що очевидно пов’язане з поступовим припиненням широкомасштабних осушувальних робіт [210, 191]. Дуже рідкісною стала качка сіра *Anas strepera*...”. Як пов’язані між собою ці речення? – загадка. Загальновідомо, що лелека чорний занесений до Червоної книги України з 1980 р., а сучасна наукова українська назва *Anas strepera* – нерозен, а не “качка сіра”. І невже у наведених вище літературних джерелах (Ващенко, 1959; Воинственский..., 1981) передбачено те, що відбулося “наприкінці 1980-х років...”?

На с. 182 втретє у виданні вказується на необхідність внесення до нового видання Червоної книги України шуліки чорного (теж саме подається і у підрозділі 5.2.8 на с. 145, та розділі 6 на с. 177).

На с. 183, останній абзац – без коментарів: “Для майбутньої програми збереження національного біорізноманіття очевидно є зручність та раціональність збереження природи на значних територіях Полісся. З економічного погляду збереження біорізноманіття в зоні Західного Полісся і, зокрема, Шацького парку є практичною пропозицією для охорони первісних ландшафтів, що частково збереглися на заході країни. Тому затрати на охорону зникаючих та рідкісних видів фауни в цьому регіоні можуть бути найоптимальнішими, що дасть унікальну змогу зберегти найцінніші українські природні комплекси, важливі не тільки для нашої держави, а й всієї Східної Європи”.

Розділ “Висновки”. На с. 198 подається: “...Усього на території Західного Полісся в зооценозах виявлено 33 види риб, 12 видів земноводних, 7 видів плазунів, 250 видів птахів, 44 види ссавців. Серед хребетних тварин 14 видів занесено до національної Червоної книги.”

Незрозуміло, для чого подається ця статистика для Західного Полісся, і не подається для досліджуваної території (можливо, вона авторам невідома?). Хоча, навіть для Західного Полісся невідомо звідки взята інформація (як і у попередніх наведених вище випадках – відсутнє посилання на літературні джерела), і майже усіх класів тварин (крім плазунів) не відповідає дійсності. Бо навіть у цьому виданні, у розділі 5.2.9. вказується лише для території ШНПП 53 види ссавців. А ШНПП – лише маленька складова частина Західного Полісся. Тобто, у висновках не відображені реальні показники видового складу хребетних тварин і не враховані попередні публікації (Писанець, 2007; Химин, 2007а, 2007б). За останніми опублікованими матеріалами (Химин, Химин, 2009), лише на територіях природних заповідників та національних природних парків Західного Полісся виявлено 385

видів хребетних тварин, що складає понад 90% їх видового складу з території Західного Полісся, а серед них – 49 видів, занесених до Червоної книги України. При цьому, на території ШНПП зареєстровано 362 види хребетних тварин, 40 з яких занесено до Червоної книги України (Химин, Химин, 2009).

На с. 199 допущено помилки в латинській назві *Tringa tetanus* (правильно – *Tringa totanus*), *Laniusa minor* (правильно – *Lanius minor*).

На цій же сторінці пишеться про те, що “...зникли на зніздуванні *Lanius senator*...”, проте будь-які опубліковані дані про цей вид з території ШНПП відсутні.

Висновки: це НЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ І НЕ МОНОГРАФІЯ. За аналізом всього матеріалу, логічна назва цієї роботи мала б бути: “Шацьке поозер’я: характеристика природних умов і окремих компонентів деяких екосистем Західного (Волинського, Західноукраїнського) Полісся та прилеглих територій”.

У цьому виданні не всі розділи рівноцінні, як і різна специфіка викладення у них інформації. І це цілком законно, адже різні аспекти видання готувалися різними людьми, на підставі різних методів, підходів, узагальнень їх результатів та висновків. Завданням наукової редакції мало б бути збалансування усього матеріалу, уникнення певних непорозумінь, систематизація літературних джерел. Але, нажаль, цього не було зроблено. А отже, наукова редакція – нульова.

Цікаво, а як у цій ситуації почуватимуться рецензенти – 3 доктори наук (В.П. Жилияєв, І.В. Попівняк, І.І. Половинко)? Очевидно, Вченій раді Львівського національного університету ім. І. Франка варто прискіпливіше розглядати теми та хоча б структури публікацій за участю її співробітників (це видання надруковане за ухвалою цієї Ради – Протокол № 33/6 від 22.06.2005 р., про що зазначається на с. 2 рецензованого видання). Варто зауважити, що така ситуація в Україні не поодинокі – наукове редагування та рецензування частини видань не здійснюється, або здійснюється недосконало. Невже захищені кандидатські і докторські дисертації сприяють у написанні, редагуванні та рецензуванні таких видань в Україні? Очевидно, необхідно найближчим часом розробити нормативно-правовий акт з процедури позбавлення наукових ступенів окремих “фахівців” за знуцання над наукою та про відповідальність за псевдонаукову діяльність.

Література

- Башта А.-Т.В. Кажани (*Chiroptera*) Західного Полісся // Природа Західного Полісся та прилеглих територій. - Луцьк: РВВ “Вежа” ВДУ, 2004. - С.184-191.
- Башта А.-Т.В. Фауна рукокрилих (*Chiroptera*) Шацького поозер’я // Науковий вісник Волинського державного університету ім.Л.Українки. За мат-лами I міжнар. наук.-практ. конф. “Шацький національний природний парк: регіональні аспекти, шляхи та напрями розвитку”. - № 11. - Ч.1. - Луцьк: РВВ “Вежа” ВДУ, 2007. - С.207-211.
- Ващенко П.Т. Природні ресурси західних районів УРСР. - Львів, 1959. - 132 с.
- Воинственский М.А., Крыжановский В.И., Легейда И.С. Изменения в фауне Украинского Полесья в связи с проведением осушительных работ // Вестник зоологии. - № 5. - 1981. - С.3-9.

- Гаврилюк М.Н. Изменения численности орлана-белохвоста на территории Украины в XX ст. и возможные их причины // Беркут. - Т. 13. - Вып. 2. - 2004. - С. 205-225.
- Горбань И.М. Кулики - кандидаты в Красную книгу Украинской ССР // Информационные материалы рабочей группы по куликам. - Магадан, 1990 а. - С. 36-37.
- Горбань И.М. Об учетах численности и некоторых особенностях экологии белых аистов на западе Украины // Аисты: распространение, экология, охрана. - Минск: Наука і тэхніка, 1990 б. - С. 80-84.
- Горбань И.М. Изученность и попытки оценок численности черного аиста на Украине // Аисты: распространение, экология, охрана. - Минск: Наука і тэхніка, 1992. - С. 184-194.
- Горбань И.М. Стан і моніторинг торфових боліт на Львівщині // Шляхи покращення збереження торфових та інших боліт України. - К., 1999. - С. 33-37.
- Горбань І. Рідкісні та зникаючі види птахів Шацького національного природного парку // Вісник Львівського університету. Серія біологічна. - Вип. 29. - 2002. - С. 127-137.
- Літописи природи Шацького національного природного парку. - Т. 1-20. - Світязь, 1988-2009.
- Писанець Є. Земноводні України (посібник для визначення амфібій України та суміжних країн). - К.: Видавництво Раєвського, 2007. - 192 с.
- Степанян Л.С. Конспект орнитологической фауны СССР. - М.: Наука, 1990. - 727 с.
- Татаринов К.А. Звірі західних областей України. - К., 1956. - 188 с.
- Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Птахи фауни України: польовий визначник. - К., 2002. - 416 с.
- Химин М.В. Фауна хребетних *Vertebrata* природних заповідників та національних природних парків Волинського Полісся // Наук. вісн. Волинського державного університету ім.Л. Українки. За мат-лами I міжнар. наук.-практ. конфер. "Шацький національний природний парк: регіональні аспекти, шляхи та напрями розвитку". - № 11. - Ч. 2. - Луцьк: РВВ "Вежа" ВДУ, 2007 а. - С.185-192.
- Химин М.В. Хребетні тварини природних заповідників та національних природних парків Західного Полісся // Природа Західного Полісся та прилеглих територій. Зб. наук. праць №4. - Луцьк: РВВ "Вежа" ВДУ, 2007 б. - С. 250-264.
- Химин М.В., Химин Л.І. Хребетні тварини природних заповідників та національних природних парків у межах Західного Полісся // Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій. Мат-ли міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-річчю Рівненського природного заповідника (м. Сарни, 11-13 червня 2009 року) / Ред. кол. Будз М.Д. та ін. - Рівне: ВАТ "Рівненська друкарня", 2009. - С.607-615.
- Царик Й., Горбань І., Горбань Л., Закала О., Леснік В., Шидловський І., Сребродольська Є., Смельянова І., Костюк О., Шкаран В., Сенік М. Хребетні в зооценозах Західного Полісся / / Природа Західного Полісся та прилеглих територій: Зб. наук. пр. / Відп. ред. Ф.В. Зузук. - Луцьк: РВВ "Вежа" ВДУ, 2004. - С. 192-196.
- Шацьке поозер'я: характеристика абіотичних і біотичних компонентів екосистем / За ред. Й.В.Царика. - Львів: ЄвроСвіт, 2008. - 216 с.
- Шкаран В. Характер весняної міграції птахів в околицях Шацького біолого-географічного стаціонару // Вісн. Львів. ун-ту. Серія біологічна. - Вип. 39. - 2005. С. 125-134.
- Srebrodolska Y., Dykuu I. Bat fauna of the Shatsk National Natural Park // Abstract of the III International Conference "Bats of the Carpathian Region" (Rachiv, Ukraine / Novitates Theriologicae. - 2000. - Vol. 1 (4). - P. 48-49.

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК ХХІ СТОЛІТТЯ ДЛЯ БОТАНІКІВ ТА ПРИРОДООХОРОНЦІВ

О.М. Байрак

Центр "Екополіс"

Рецензія на:

Андрієнко Т.Л. Комахоїдні рослини України.

К.: Альтерпрес, 2010. 80 с.

Світ рослин, що оточує людину – дивовижний. І це тому, що рослини мають безліч пристосувань у будові до найрізноманітніших умов існування. Особливий вигляд як результат адаптацій до незвичайного способу живлення мають комахоїдні рослини, яких у флорі України лише 11 видів. Більшість із них нині зрідка зустрічаються на сфагнових, осоково-гіпнових болотах і у водоймах. А щоб побачити комахоїдні рослини у природних ценозах, потрібно бути обізнаним, у яких умовах вони зростають, і який мають вигляд. Отже, "відшукати" рослини-хижаки, здебільшого мініатюрні за розмірами, можуть насамперед, фахівці-ботаніки або допитливі натуралісти.

У становленні майбутніх професійних ботаніків вагому роль відіграють учителі, які проводять перші "уроки серед природи". Мова іде не про школярів, а про студентів, магістрів, і аспірантів. Таким талановитим наставником, який не шкодує часу для формування справжніх ботаніків, є автор рецензованої книги – відомий вчений-ботанік, доктор біологічних наук, професор, завідувач лабораторією наукових основ заповідної справи Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України Тетяна Леонідівна Андрієнко. Саме вона вперше показала мені і молодим полтавським дослідникам під час експе-

дицій на Полтавщині – і альдрованду, і пухирник. Її уроки серед природи завжди мали дуже високу ефективність – ті види рослин, які вона показувала і розповідала про їх особливості, запам'ятовувалися назавжди.

Книга Т.Л. Андрієнко "Комахоїдні рослини України" є вагомим підсумком досліджень самого автора і сучасних ботаніків комахоїдних рослин на території України за останні 50 років, значно доповнює інформацію про них як видів, що занесені до Червоної книги України та багатьох регіональних списків.

Після вступу, в якому так переконливо вказано про наукову і навчальну мету книги, автор пропонує читачеві знайомство із комахоїдними рослинами світової флори. Цей розділ розпочинається оглядом історії вивчення комахоїдних рослин, в якому автор акцентує увагу на значення досліджень відомих вчених – Чарльза Дарвіна (книга "Insectivorous Plants", 1875), аналіз якої з позицій подальших наукових спостережень здійснив академік М.Г. Холодний (1938, 1948). У своїх працях він наводить поділ комахоїдних рослин за характером пристосувань для вловлювання комах на три групи, яким і донині користуються ботаніки. Цікаво, що різні типи пристроїв-уловлювачів не залежать від положення рослини в систе-